

1

Τι είναι η φιλοσοφία και πώς αυτή ασκείται;

Πριν κατανοήσουμε τι είναι η *Φιλοσοφία του Αθλητισμού και των Σπορ*, είναι σκόπιμο να κατανοήσουμε τι είναι εν γένει η φιλοσοφία και πώς αυτή ασκείται. Σε αυτά τα δύο προκαταρκτικά ζητήματα επικεντρώνεται το παρόν κεφάλαιο.

1.1 Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία είναι «φιλοσοφία»

Το ερώτημα «Τι είναι φιλοσοφία;» είναι και ένα πρόβλημα ορισμού. Με άλλα λόγια, το ερώτημα «Τι είναι φιλοσοφία;» μπορούμε να το αναδιατυπώσουμε και ως «Τι ορίζεται ως φιλοσοφία;». Τα προβλήματα ορισμού τα διερευνά η φιλοσοφία ήδη από την αρχαιότητα. Χαρακτηριστικά, στον πλατωνικό διάλογο *Ευθύφρων*, ο Σωκράτης ρωτά τον Ευθύφρονα «Τι είναι η ευσέβεια;» και στη συνέχεια απορρίπτει όλους τους προτεινόμενους ορισμούς της. Στη φιλοσοφία, υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη ορισμών οι οποίοι εξυπηρετούν μια ποικιλία διαφορετικών λειτουργιών (για παράδειγμα, ένας λεξικογραφικός ορισμός/dictionary definition στοχεύει στην παροχή πληροφοριών για τον ακριβή τρόπο που χρησιμοποιείται μια συγκεκριμένη λέξη από συγκεκριμένα άτομα, ενώ ένας προσδιοριστικός ορισμός/stipulative definition καθορίζει την εννοιολογική σχέση μεταξύ μιας λέξης και ενός αντικειμένου και δεν συνεπάγεται καμία δέσμευση με τις προηγούμενες χρήσεις της λέξης).

Το ερώτημα «Τι είναι φιλοσοφία;» αποτελεί και ένα φιλοσοφικό πρόβλημα στο οποίο δεν υπάρχει εύκολη απάντηση. Οι εκάστοτε

φιλόσοφοι, σύμφωνα με το εννοιολογικό περιεχόμενο που προσδίδουν στη φιλοσοφία, δίνουν και διαφορετικούς ορισμούς. Επιπλέον, οι ορισμοί της φιλοσοφίας μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου, ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες που διαμορφώνονται, εκφράζοντας κάθε εποχή. Αντί λοιπόν να δώσουμε έναν ορισμό στη φιλοσοφία, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα έμμεσα. Συγκεκριμένα, θα συζητήσουμε σχετικά με το τι νομίζουν πολλοί ότι είναι η φιλοσοφία.

1.2 Η φιλοσοφία δεν είναι για τους απλούς ανθρώπους

Πολλοί θεωρούν ότι η φιλοσοφία είναι μια, αποκομμένη από τους απλούς ανθρώπους, μορφή άσκοπης ομφαλοσκόπησης, που χαρακτηρίζεται από τη χρήση ενός δυσνόητου λεξιλογίου και την παροχή απαντήσεων για τις οποίες δεν υπάρχει μια ελάχιστη συναίνεση μεταξύ των φιλοσόφων – συναίνεση ούτε στις απαντήσεις ούτε στη μέθοδο που χρησιμοποιούν. Ας εξετάσουμε αν όλα αυτά είναι αληθή.

Όσοι ισχυρίζονται ότι η φιλοσοφία είναι αποκομμένη από τους απλούς ανθρώπους, εννοούν ότι τα ερωτήματα που διερευνά δεν αφορούν την καθημερινή ζωή τους. Καλούμε λοιπόν όλους αυτούς να απαντήσουν στα εξής: Δεν έχουν ποτέ διερωτηθεί αν πρέπει να πουν ένα ψέμα ή να αποκρύψουν μια αλήθεια κάποια στιγμή στη ζωή τους; Δεν έχουν ποτέ στοχαστεί σχετικά με την ευθανασία ή την άμβλωση; Δεν επικοινωνούν με τους ανθρώπους επιχειρηματολογώντας με συλλογισμούς σαφείς ή ασαφείς, συνεπείς ή μη, πειστικούς ή όχι, έγκυρους ή άκυρους, ισχυρούς ή ασθενείς;

Αν η απάντηση στα δύο πρώτα ερωτήματα είναι καταφατική, τότε τα άτομα αυτά έχουν ασχοληθεί με ζητήματα με τα οποία ασχολείται και η *Ηθική Φιλοσοφία*. Αν η απάντηση και στο τρίτο ερώτημα είναι καταφατική, τότε έχουν με τρόπο σωστό ή εσφαλμένο κάνει κάτι που διερευνά η *Φιλοσοφική Λογική*. Με βάση τα παραπάνω, η φιλοσοφία δεν φαίνεται αποκομμένη από τον απλό

άνθρωπο, τουλάχιστον ως προς το είδος των ερωτημάτων με τα οποία ασχολείται. Ίσως, όμως, όσοι ισχυρίζονται ότι η φιλοσοφία είναι αποκομμένη από τον απλό άνθρωπο δεν επικεντρώνονται στα ερωτήματα που θέτει αλλά στον τρόπο που απαντά σε αυτά, δηλαδή στο φιλοσοφείν. Με αυτό το ζήτημα θα ασχοληθούμε λίγο παρακάτω. Προς το παρόν ας προχωρήσουμε στον ισχυρισμό περί άσκοπης ομφαλοσκόπησης.

1.3. Η φιλοσοφία είναι εξαιρετικά «εξειδικευμένη»

Ως ομφαλοσκόπηση ορίζεται η επικέντρωση όλου του ενδιαφέροντος ενός ανθρώπου στον εαυτό του με αποτέλεσμα να αδιαφορεί για τον κοινωνικό περίγυρο, και στην περίπτωση της φιλοσοφίας χρησιμοποιείται μεταφορικά. Αυτοί λοιπόν που ισχυρίζονται ότι η φιλοσοφία είναι μια άσκοπη ομφαλοσκόπηση, χρησιμοποιούν μεταφορικά την έννοια, θέλοντας να πουν ότι η φιλοσοφία διερευνά ζητήματα που αφορούν μόνο αυτήν, είναι δηλαδή πολύ εξειδικευμένα. Ισχύει όμως αυτό;

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέραμε ότι η φιλοσοφία ασχολείται με ζητήματα όπως η αληθολογία ή το δικαίωμα της ευθανασίας. Λίγοι μπορούν να ισχυριστούν ότι τέτοιου χαρακτήρα θέματα είναι πολύ εξειδικευμένα. Όμως δεν θα στηριχθούμε σε αυτό το επιχειρήμα. Και αυτό γιατί υπάρχουν πράγματι θέματα που στην πρώτη ανάγνωσή τους μοιάζουν πολύ εξειδικευμένα. Για παράδειγμα, στο μεγάλο κύρους περιοδικό *Sport, Ethics and Philosophy* το 2020 δημοσιεύτηκε ένα άρθρο με τίτλο «Gamesmanship in Professional Darts: A Response to Leota, Turp and Howe/ Παιχνιδοκαπηλεία στο επαγγελματικό άθλημα Νταρτς: Μια απόκριση στους Leota, Turp και Howe»¹. Είναι πρόδηλο ότι

---

1. James Cartlidge (2020). Gamesmanship in Professional Darts: A Response to Leota, Turp and Howe. *Sport, Ethics and Philosophy* 16(4), 489-502. DOI: 10.1080/17511321.2021.1992492

ακόμη και ένας επιστήμονας στον χώρο του αθλητισμού θα δυσκολευόταν να καταλάβει το θέμα της έρευνας από τον τίτλο. Η Leslie Howe, ο Josh Leota και ο Michael-John Turp δεν είναι ευρέως γνωστοί ούτε είναι διαδεδομένο ότι το παιχνίδι με βελάκια σε στόχους έχει γίνει επαγγελματικό σπορ, ότι σε αυτό γίνεται παιχνιδοκαπνλεία και ότι υπάρχει ένα είδος συμπεριφοράς που αποκαλείται παιχνιδοκαπνλεία. Μήπως πράγματι η φιλοσοφία είναι μια άσκοπη ομφαλοσκόπηση;

Η φιλοσοφία, από τότε που γεννήθηκε στις ακτές της Μικράς Ασίας, τον πέμπτο αιώνα π.Κ.Ε.², έθεσε ερωτήματα του τύπου «Τι είναι [κάτι];». Από τη φιλοσοφία στη συνέχεια αποσπάστηκαν οι διάφορες επιστήμες εξακολουθώντας να θέτουν τον ίδιο τύπο ερωτημάτων. Για παράδειγμα, το ερώτημα «Τι είναι το ποζιτρόνιο;» είναι ένα ερώτημα της φυσικής επιστήμης. Το ποζιτρόνιο είναι πράγματι κάτι που αφορά τη φυσική επιστήμη, και κανείς άλλος εκτός από τους φυσικούς δεν ασχολείται με αυτό. Παρ' όλα αυτά κανένας δεν σκέφθηκε να χαρακτηρίσει την έρευνα της φυσικής ως ομφαλοσκόπηση.

1.4 Η φιλοσοφία ασχολείται με ερωτήματα που δεν είναι ερωτήματα

Στο παραπάνω επιχείρημα μπορεί κάποιος να διατυπώσει μια εύλογη ένσταση. Να ισχυριστεί, δηλαδή, ότι τα ερωτήματα της φυσικής δεν έχουν χαρακτηριστικά ομφαλοσκόπησης γιατί ασχολούνται με κάτι άγνωστο ενώ τα ερωτήματα της φιλοσοφίας με κάτι γνωστό – τόσο γνωστό ώστε δεν συνιστούν ερωτήματα. Για παράδειγμα, οι φιλόσοφοι του αθλητισμού στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 αντιμάχονταν μεταξύ τους σχετικά με το ερώτημα «Τι είναι σπορ;» και «Ποια η σχέση των σπορ είτε με το απλό και χωρίς κανόνες παιχνίδι είτε με τα αγωνιστικά παιχνίδια;». Ποιος, αλήθεια, δεν ξέρει τι είναι σπορ; Πολύ απλά είναι έντονες σωματικές δραστηριότητες με κανόνες που έχουν σκοπό τη δασκείαση.

---

2. Χρησιμοποιούμε το ακρωνύμιο π.Κ.Ε. αντί του π.Χ. και το Κ.Ε. αντί του μ.Χ.

Είναι γεγονός ότι πολλές φορές η φιλοσοφία θέτει ερωτήματα που για τους πολλούς είναι λυμένα. Ας θυμηθούμε τον πλατωνικό διάλογο *Ευθύφρων*. Για πολλούς, όπως και για τον Ευθύφρονα, το τι σημαίνει ευσέβεια είναι γνωστό. Βεβαίως ο Σωκράτης ανέτρεψε αυτή την πεποίθηση. Αν έχουν δίκιο όσοι ισχυρίζονται ότι τα σπορ είναι έντονες σωματικές δραστηριότητες με κανόνες που έχουν σκοπό τη διασκέδαση, τότε πράγματι το ερώτημα «Τι είναι σπορ;» έχει χαρακτήρα ομφαλοσκοπήσης. Είναι όμως έτσι τα πράγματα;

Ας δεχθούμε την παραπάνω θέση και ας αναστοχαστούμε σχετικά με δύο παραδείγματα σπορ: το Sepak Takraw και το εσπορ επαυξημένης πραγματικότητας τένις. Το Sepak Takraw είναι μια μορφή βόλεϊ στο οποίο χρησιμοποιούνται όλα τα μέρη του σώματος εκτός των χεριών. Το εσπορ επαυξημένης πραγματικότητας τένις είναι ένα βιντεοπαιχνίδι επαυξημένης πραγματικότητας μίμησης του τένις. Στο παιχνίδι αυτό ο παίκτης φοράει μια μάσκα για να μεταφέρεται σε έναν εικονικό χώρο, κρατάει μια ρακέτα και «παίζει» εναντίον ενός εικονικού ή πραγματικού αλλά ψηφιοποιημένου αντιπάλου. Κινείται κανονικά σε έναν χώρο όσος και το γήπεδο του τένις και κάνει όλα τα χτυπήματα που επιτρέπει το τένις. Και τα δύο αυτά παιχνίδια εμπεριέχουν έντονη σωματική δραστηριότητα με κανόνες που έχουν σκοπό τη διασκέδαση. Είναι σπορ;

Με βάση τον ορισμό ναί. Παρ' όλα αυτά κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι δεν αρκεί τα σπορ να ενέχουν τα στοιχεία της έντονης σωματικής δραστηριότητας, των κανόνων και της διασκέδασης, αλλά πρέπει και να παίζονται για καιρό από πολλούς ανθρώπους. Στη βάση αυτή το Sepak Takraw και το εσπορ επαυξημένης πραγματικότητας τένις δεν είναι σπορ. Αν δεχθούμε αυτή τη θέση, τότε θα πρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα αν, εφόσον αυτά τα δύο εξακολουθήσουν να παίζονται για πενήντα χρόνια, θα οριστούν τελικά ως σπορ. Στην ίδια γραμμή συλλογισμού, αν το παραδοσιακό ποδόσφαιρο για κάποιο λόγο πάψει να έχει παίκτες και αθλητές για εκατό χρόνια, θα πάψει να είναι σπορ; Αν η απάντηση είναι ότι θα πάψει, τότε θα πρέπει στον ορισμό του σπορ να θέσουμε και άλλα κριτήρια σχετικά με τον χρόνο. Σε

κάθε περίπτωση, από τα παραδείγματα καθίσταται εμφανές ότι νομίζουμε πως το ερώτημα «Τι είναι спор;» έχει απαντηθεί ενώ κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Συνεπώς δεν είναι αληθές ότι η φιλοσοφία θέτει ερωτήματα που έχουν χαρακτήρα ομφαλοσκόπησης και είναι άσκοπα.

1.5. Η φιλοσοφία δεν είναι σαν την ομφαλοσκόπηση

Θα μπορούσε, ωστόσο, κάποιος να ισχυριστεί ότι υπάρχει ένα στοιχείο ομφαλοσκόπησης στη φιλοσοφία, το οποίο, όμως, δεν αποτιμάται αρνητικά αλλά θετικά. Ας δούμε πώς. Πολλές φορές η φιλοσοφική σκέψη στοχάζεται περί του εαυτού της. Μάλιστα ο συγκεκριμένος τύπος φιλοσοφικού στοχασμού δημιουργεί αντικείμενα έρευνας που στο όνομά τους φέρουν το πρόθεμα «μετα-». Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μετα-ηθική. Στην ηθική, για παράδειγμα, διερευνούμε το ερώτημα ποιες είναι οι θεωρίες ηθικής πράξης, ενώ στη μετα-ηθική διερευνούμε αν είναι δυνατή η διατύπωση μιας ηθικής θεωρίας. Ένα άλλο κλασικό παράδειγμα «μετα-» συλλογισμού, που όμως δεν φέρει στο όνομά του το αντίστοιχο πρόθεμα, είναι η φιλοσοφική λογική. Αν οι φιλόσοφοι συλλογίζονται για «κάτι», ο Αριστοτέλης ως φιλόσοφος ήταν αυτός που πρώτος μελέτησε τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να συλλογίζομαστε ορθά. Μπορεί λοιπόν η φιλοσοφική μελέτη να μοιάζει με ομφαλοσκόπηση επειδή πολλές φορές οι στοχασμοί της στρέφονται στον εαυτό της, αλλά αυτός ο αναστοχασμός είναι σημαντικός και απαραίτητος.

1.6. Οι φιλόσοφοι μιλούν μια άγνωστη γλώσσα

Ας προχωρήσουμε τώρα στο επιχείρημα ότι η φιλοσοφία χαρακτηρίζεται από τη χρήση δυσνόητου λεξιλογίου. Είδαμε παραπάνω

ότι ακόμη και ο χωρίς φιλοσοφική παιδεία άνθρωπος έχει έρθει αντιμέτωπος με φιλοσοφικά ερωτήματα. Άραγε αυτό σημαίνει ότι όλοι οι άνθρωποι μπορούν να φιλοσοφήσουν σαν φιλόσοφοι ή ότι ο φιλοσοφικός τρόπος σκέψης είναι τόσο εύκολος όσο ο καθημερινός τρόπος σκέψης; Η απάντηση είναι αρνητική. Ο φιλοσοφικός στοχασμός είναι απαιτητικός και για τους περισσότερους ανθρώπους δυσνόητος. Δυσνόητος γιατί, εκτός των άλλων, χρησιμοποιεί λεξιλόγιο με τεχνικούς όρους που δεν είναι καταληπτό από τους μη μυημένους.

As πάρουμε ως παράδειγμα την έννοια της αποβλεπτικότητας. Όσοι δεν έχουν σχέση με τη φιλοσοφία και ειδικότερα με τη φαινομενολογία³ δεν γνωρίζουν τι σημαίνει ο συγκεκριμένος όρος. Ακόμη και αν τους δοθεί ένας ορισμός της έννοιας όπως «*αποβλεπτικότητα είναι το χαρακτηριστικό της συνείδησης του ανθρώπου να αναφέρεται, εκ φύσεως, σε ένα αντικείμενο*», και πάλι δεν είναι σίγουρο ότι θα καταλάβουν πολλά πράγματα. Τέλος, ακόμη και ένας πιο απλός ορισμός, όπως «*η αποβλεπτικότητα αφορά τη συνείδηση και η συνείδησή μας είναι πάντα προσανατολισμένη σε κάτι*⁴» στην καλύτερη περίπτωση να αποτελέσει εναρκτήριο στάδιο στην εμβάθυνση της έννοιας. Μόνο όταν κάποιος εντρυφήσει στα κείμενα της φαινομενολογίας θα την κατανοήσει στο πλάτος και το βάθος της. Αλλά και όροι που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα και είναι κατανοητοί λαμβάνουν πολλές φορές τεχνική σημασία στη φιλοσοφία. Για παράδειγμα, οι όροι «*νοητικό συμβάν*» και «*νοητικό γεγονός*». Στην καθημερινή γλώσσα κάτι που συμβαίνει στο μυαλό μας μπορεί να χαρακτηριστεί ως νοητικό συμβάν ή ως νοητικό γεγονός. Στη φιλοσοφία του νου⁵, όμως, το

---

3. Φαινομενολογία είναι η μελέτη των δομών της συνείδησης, όπως αυτές βιώνονται από την οπτική γωνία του πρώτου προσώπου. Βλ. Smith, David Woodruff, "Phenomenology", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (επιμ.). URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/phenomenology/>

4. Βλ. R. Sokolowski (2000). *Introduction to Phenomenology*. New York: Cambridge University Press.

5. Η φιλοσοφία του νου είναι ένας κλάδος της φιλοσοφίας που μελετά τη φύση του νου, τα νοητικά γεγονότα, τις νοητικές λειτουργίες, τις νοητικές ιδιότητες, τη

νοντικό συμβάν έχει συγκεκριμένη χωροχρονική διάσταση, π.χ. «χθες το βράδυ είχα πονόδοντο», ενώ το νοητικό γεγονός δεν έχει, π.χ. ο πονόδοντος που νιώθουν οι άνθρωποι. Όλα τα παραπάνω δυσχεραίνουν την κατανόηση των φιλοσοφικών κειμένων από μη ειδικούς. Βεβαίως κάτι τέτοιο ισχύει και στην επιστήμη. Μπορεί αλήθεια ένας μη ειδικός να διαβάσει μια έρευνα στην πυρηνική φυσική ή σε οποιοδήποτε επιστημονικό πεδίο; Η απάντηση είναι αρνητική αλλά κανείς δεν κατηγορεί την επιστήμη ως δυσνόητη με τον ίδιο τρόπο που κατηγορεί τη φιλοσοφία.

1.7. Η φιλοσοφία οφείλει να είναι κατανοητή

Ενδεχομένως αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι θεωρούν ότι η φιλοσοφία πρέπει να είναι κατανοητή ή «εύπεπτη» από όλους τους ανθρώπους. Την άποψη αυτή δεν θα πρέπει να την απορρίψουμε χωρίς σκέψη. Κατ' αρχάς οι φιλοσοφικές συζητήσεις που έκανε ο Σωκράτης ήταν «κατανοητές» από τον μέσο Αθηναίο, με τον οποίο άλλωστε τις έκανε. Από την αρχαιότητα επίσης, και ειδικότερα από τους στωικούς φιλοσόφους, έχουμε την ανάπτυξη της φιλοσοφίας ως τρόπου ζωής και όχι τόσο ως αφηρημένης μελέτης των πραγμάτων. Αντίθετα στις μέρες μας οι φιλοσοφικές συζητήσεις πραγματοποιούνται μεταξύ «ακαδημαϊκών» φιλοσόφων, δηλαδή ατόμων που κατέχουν πανεπιστημιακές θέσεις, και γίνονται με τη χρήση συγκεκριμένης ορολογίας. Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται και στο γεγονός ότι, όπως στην επιστήμη, έτσι και στη φιλοσοφία έχει επιτευχθεί μεγάλη εμπάθυνση στα διάφορα ζητήματα που μελετώνται – εμπάθυνση που έχει επιτευχθεί και με την εισαγωγή νέων εννοιών και όρων. Όμως, όπως στην επιστήμη, έτσι και στη φιλοσοφία χρέος των επιστημόνων και των φιλοσόφων είναι αφενός μεν να εκθέσουν προς συζήτηση

συνείδηση και τη σχέση τους με το φυσικό σώμα, ιδιαίτερα στον εγκέφαλο. Βλ. Kim Jaegwon (2005). *Η Φιλοσοφία του Νου*. Αθήνα: Σύγχρονη Φιλοσοφική Σκέψη.

της ιδέες τους, στους ομολόγους τους, με τρόπο ακριβή και ενδεχομένως δυσνόητο, και αφετέρου να τις κοινωνήσουν με τρόπο απλό και όχι απλοϊκό στους μη μυημένους. Η φιλοσοφία και η επιστήμη πρέπει να είναι προσβάσιμες όχι μόνο από τον χώρο των ομότιμων αλλά και από την ευρύτερη κοινωνία. Στην αντίθετη περίπτωση, μετατρέπονται σε ιερατεία.

1.8. Οι φιλόσοφοι στο μόνο που συμφωνούν είναι ότι δεν συμφωνούν

Ας έρθουμε τώρα στο ζήτημα των απαντήσεων για τις οποίες δεν υπάρχει συναίνεση μεταξύ των φιλοσόφων. Αυτό είναι πράγματι ένα χαρακτηριστικό της φιλοσοφικής έρευνας και συμβαίνει γιατί, εν αντιθέσει με την επιστήμη, στη φιλοσοφία δεν υπάρχει κοινή θέση για τον τρόπο με τον οποίο θα μελετηθεί ένα ζήτημα. Αυτό γεννά, εκτός από πολλές μεθόδους διερεύνησης, και ποικίλες και ασύμβατες μεταξύ τους απαντήσεις. Στην ουσία, όταν για ένα ζήτημα διαμορφωθεί μια κοινή προσέγγιση για τον τρόπο μελέτης του, τότε αυτό παύει να αποτελεί ζήτημα της φιλοσοφίας και γίνεται ζήτημα της επιστήμης. Όταν, για παράδειγμα, για τα ψυχικά φαινόμενα, αναπτύχθηκε η κοινή θέση ότι μπορούν να μελετηθούν ως έκδηλες παρατηρήσιμες συμπεριφορές, τότε θεμελιώθηκαν οι συμπεριφορικές επιστήμες.

Επειδή η φιλοσοφική σκέψη δεν οδηγεί σε κοινά αποδεκτές απαντήσεις, αυτό σημαίνει ότι δεν μαθαίνουμε τίποτα; Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα, μπορούμε να επανέλθουμε στον πλατωνικό διάλογο *Ευθύφρων*. Ο Σωκράτης συζήτησε πέντε διαφορετικούς ορισμούς της «ευσέβειας» και τους απέρριψε όλους. Δεν κατέληξε σε καμία αποδεκτή απάντηση. Αυτό, όμως δεν σημαίνει ότι όλη αυτή η προσπάθεια δεν μας έμαθε τίποτα. Μάθαμε τι δεν ισχύει και αποκτήσαμε μια άγνοια που είναι προτιμότερη από τη νομιζόμενη γνώση. Οι πολλές και ασύμβατες μεταξύ τους απαντήσεις ίσως μας οδηγούν στο παρακάτω απόσπασμα από την *Απολογία του Σωκράτη*:

πρὸς ἑμαυτὸν δ' οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμεν ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι· κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν καλὸν ἀγαθὸν εἰδέναι, ἀλλ' οὗτος μὲν οἶταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς, ἐγὼ δέ, ὡσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἶμαι· ἔοικα γοῦν τούτου γε μικρῶ τι αὐτῷ τούτῳ σοφώτερος εἶναι, ὅτι ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι/Εγὼ λοιπόν, καθὼς ἔφευγα, ἔλεγα με τον εαυτό μου πως απ' αυτόν τον άνθρωπο εἶμαι σοφότερος· γιατί κανέναν από τους δυο μας σχεδόν δεν ξέρει τίποτε ωραίο ή καλό· αυτός όμως νόμιζε πως κάτι ξέρει χωρίς να ξέρει, ενώ εγώ, καθὼς δεν ξέρω, ἔτσι οὐδὲ νομίζω πως ξέρω⁶

Το γεγονός ότι η φιλοσοφική σκέψη δεν οδηγεί σε κοινά αποδεκτές απαντήσεις σημαίνει ότι ισχύουν όλες ή ότι ανά περίπτωση ισχύουν κάποιες; Αν δεχόμασταν ότι ισχύουν όλες, θα αντιφάσκαμε, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις απαντήσεις που είναι αντίθετες μεταξύ τους. Δεν μπορεί, για παράδειγμα, να δεχθούμε ότι υπάρχει Θεός και ταυτόχρονα να δεχθούμε ότι δεν υπάρχει Θεός. Αυτή είναι μια λογική αντίφαση. Επίσης, δεν ισχύουν όλες ανεξαιρέτως οι απαντήσεις που έχουν δοθεί στα διάφορα φιλοσοφικά ζητήματα ανεξαρτήτως του αν υπάρχουν ή όχι αντίθετες προς αυτές. Αυτή είναι μια παρεξήγηση που οφείλεται και στο γεγονός ότι στη φιλοσοφία, εν αντιθέσει με την επιστήμη, μελετάμε πολύ την ιστορία της και το τι έχει ειπωθεί από τους προηγούμενους φιλοσόφους. Στις φυσικές επιστήμες μπορείς να είσαι πολύ καλός επιστήμονας χωρίς να γνωρίζεις τι ἔλεξαν οι αντίστοιχοι επιστήμονες τον δέκατο ἔνατο αἰώνα. Αντίθετα, στη φιλοσοφία, για να φιλοσοφήσεις με ορθότητα, πρέπει να γνωρίζεις την επιχειρηματολογία των προηγούμενων ἔτσι ὥστε να μην επαναλάβεις τα ίδια επιχειρήματα και τα ίδια σφάλματα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι αυτά που οι προηγούμενοι ἔχουν υποστηρίξει ισχύουν.

6. Πλάτων, *Ἀπολογία Σωκράτους*, 21d (μτφρ. Παύλου Νηρθάνα, 1923, Αθήνα: Ελευθερουδάκης).

1.9. Όλα είναι σχετικά;

Ας δούμε όμως αν η φιλοσοφική σκέψη, επειδή δεν οδηγεί σε κοινά αποδεκτές απαντήσεις, οδηγεί σε έναν σχετικισμό. Δηλαδή ανά περίπτωση ισχύουν κάποιες απαντήσεις και κάποιες όχι; Το ζήτημα του σχετικισμού είναι ακανθώδες, ιδιαίτερα δε στα θέματα της *Φιλοσοφικής Ηθικής*. Κάποιος μπορεί να ισχυριστεί, για παράδειγμα, ότι «ηθικές» χαρακτηρίζονται οι ανθρώπινες πράξεις ανάλογα με τον πολιτισμό. Πολλά μπορούν να ειπωθούν ενάντια στον ηθικό σχετικισμό. Για παράδειγμα, ότι η ίδια η πρόταση «η ηθική είναι σχετική» αποτελεί μια απόλυτη θέση. Επίσης, αν η ηθική είναι σχετική, όπως σχετική είναι η αποτίμηση της αρέσκειας ή απαρέσκειας μιας γεύσης, γιατί διαφωνούμε για ζητήματα ηθικής και όχι για θέματα γεύσεων;

1.10. Τελικά με τι μοιάζει η φιλοσοφία;

Μέχρι εδώ απαντήσαμε σε κάποιες απόψεις που υπάρχουν σχετικά με τη φιλοσοφία. Ας προσπαθήσουμε τώρα να δούμε με τι μοιάζει η φιλοσοφία. Θα αναφερθούμε σε ομοιότητες και διαφορές που έχει η φιλοσοφία με τη θεολογία, τη λογοτεχνία και την τέχνη γενικότερα, τις οποίες έχει αναδείξει ο Καναδός φιλόσοφος Ronald Desousa⁷.

Για τον Desousa⁸ λοιπόν μια χαρακτηριστική ομοιότητα της θεολογίας με τη φιλοσοφία είναι τα ερωτήματα γενικού χαρακτήρα για το σύμπαν, τη ζωή και τον άνθρωπο. Από την άλλη, η θεολογική σκέψη στηρίζεται σε θεόπνευστα κείμενα που περιέχουν απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, ενώ η φιλοσοφική σκέψη δεν έχει

---

7. Καναδός φιλόσοφος και ακαδημαϊκός γεννημένος στην Ελβετία. Είναι ομότιμος καθηγητής στο Τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Τορόντο, στο οποίο εντάχθηκε το 1966.

8. UQx META101x Philosophy and Critical Thinking (2015). *Interview Ronald De Sousa*. [YouTube channel]. Ανακτήθηκε στις 12 Ιουλίου 2023, από [https://www.youtube.com/watch?v=pR2kTM\]jdqAk](https://www.youtube.com/watch?v=pR2kTM]jdqAk)

τέτοια κείμενα και απαιτεί οι συλλογισμοί της να είναι αυστηροί. Με άλλα λόγια, μια φιλοσοφική θέση μπορεί να είναι εσφαλμένη, ενώ οι θέσεις που αναφέρουν τα ιερά κείμενα των θρησκειών δεν σφάλουν γιατί υποτίθεται ότι είναι «θεόπνευστα». Μια χαρακτηριστική ομοιότητα της φιλοσοφίας με τη λογοτεχνία και την τέχνη είναι ότι διερευνούν κάτι γενικό για τη ζωή και τον άνθρωπο, αλλά στη λογοτεχνία και την τέχνη δεν χρειάζεται κατ' ανάγκη να ειπωθούν αλήθειες. Για παράδειγμα, σε ένα λογοτεχνικό έργο ένα επιχείρημα δεν χρειάζεται απαραίτητα να είναι καλό. Ένα κακό επιχείρημα, όμως, είναι ανεπίτρεπτο στη φιλοσοφία.

Τέλος, ο Desousa επισημαίνει ότι στη φιλοσοφία υπάρχει κάτι παιδικό, κάτι που μας κάνει να συμπεριφερόμαστε σαν παιδιά. Τα παιδιά ρωτούν συνεχώς. Μόλις δε πάρουν απάντηση, συνεχίζουν να ρωτούν για κάποιο σημείο που υπάρχει μέσα στην απάντηση. Για παράδειγμα, αν στο ερώτημα «Τι είναι ο ουρανός;» πάρουν την απάντηση «Είναι αέρας που περιβάλλει τη γη», συνεχίζουν με την ερώτηση «Και τι είναι ο αέρας;». Κάπως έτσι σκέφτονται και οι φιλόσοφοι. Ανατρέχοντας και πάλι στον Ευθύφωνα, το ερώτημα «Τι είναι ευσέβεια;» ηχεί στα αφτιά ενός ενήλικα ως παιδιάστικο. Ο φιλόσοφος με τις «παιδιάστικες ερωτήσεις» που θέτει αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχουν δεδομένες απαντήσεις.

1.11. Με τι δεν μοιάζει η φιλοσοφία;

As προσπαθήσουμε τώρα να διαφωτίσουμε το ερώτημα «Τι είναι φιλοσοφία;» με έναν διαφορετικό τρόπο. Θα αξιοποιήσουμε ένα βίντεο που ανέβασε στο προσωπικό του κανάλι στο YouTube ο αναπληρωτής καθηγητής φιλοσοφίας Jeffrey Kaplan⁹. Ο Kaplan ξεκινάει με κάποια χαρακτηριστικά ερωτήματα που θέτει η φιλοσοφία¹⁰. Πρόκειται για τα εξής: «Υπάρχει Θεός;», «Έχουμε ελεύθερη βούληση;», «Ποιες πράξεις είναι ηθικά σωστές;», «Ποιος

9. Ο Jeffrey Kaplan διδάσκει φιλοσοφία δικαίου και φιλοσοφία της γλώσσας στο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στις Η.Π.Α.

10. Jeffrey Kaplan (2013). *What is Philosophy?* - First Lecture of the Semester.

είναι ο δίκαιος τρόπος να οργανωθεί η κοινωνία;» και «Εξακολουθώ να υπάρχω μετά τον θάνατό μου;». Συνεχίζει επισημαίνοντας ότι τέτοια ερωτήματα θέτουν τα παιδιά και οι φιλόσοφοι, αλλά τα παιδιά όταν ενηλικιώνονται παύουν να τα θέτουν, όχι γιατί έλαβαν ικανοποιητικές απαντήσεις αλλά γιατί παρασύρθηκαν από άλλα πιο καθημερινά ερωτήματα, ενώ οι φιλόσοφοι συνεχίζουν. Τέτοια ερωτήματα μπορούν να τεθούν και από άτομα που βρίσκονται υπό την επήρεια ουσιών και από τους φιλοσόφους, αλλά οι πρώτοι συνήθως το κάνουν με μια πιο ανάλαφρη διάθεση ενώ οι φιλόσοφοι τα λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψη. Τέλος, και οι θεολόγοι θέτουν τα ίδια ερωτήματα, αλλά, εν αντιθέσει με τους φιλοσόφους, προσπαθούν να απαντήσουν όχι τόσο μέσω δομημένων επιχειρημάτων όσο μέσω θεόπνευστης αποκάλυψης. Ο Karlan συνεχίζει την επιχειρηματολογία του αποκαλύπτοντας μερικές εσφαλμένες απόψεις για τον χαρακτήρα των παραπάνω ερωτημάτων. Υποστηρίζει ότι είναι λάθος η άποψη ότι τα παραπάνω ερωτήματα έχουν υποκειμενικό χαρακτήρα. Και τούτο διότι αυτά τα ερωτήματα δεν μοιάζουν με τα ερωτήματα περί γεύσης. Το ερώτημα «Σου αρέσει το παγωτό;» μπορεί να απαντηθεί και καταφατικά και αρνητικά, αναλόγως του ποιος δίνει την απάντηση, και είναι σωστή και στις δύο περιπτώσεις. Αντίθετα, το ερώτημα «Υπάρχει Θεός;» δεν μπορεί να απαντηθεί και καταφατικά και αρνητικά, αναλόγως του ποιος δίνει την απάντηση, γιατί, είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει Θεός, ανεξάρτητα από το ποιος απαντά. Ο χαρακτήρας όμως των φιλοσοφικών ερωτημάτων είναι κάτι στο οποίο μπορούμε να στηριχθούμε για να κατανοήσουμε τη φιλοσοφία. Ξεκινά λοιπόν ο Karlan υποστηρίζοντας ότι, για να δούμε αν ένα ερώτημα είναι φιλοσοφικό, πρέπει να σκεφτούμε αν μπορεί να απαντηθεί μέσω παρατήρησης ή μέσω πειράματος. Αν ναι, τότε δεν είναι φιλοσοφικό. Αν όχι, τότε πρέπει να συνεχίσουμε και να σκεφτούμε αν μπορεί να απαντηθεί μέσω προκαθορισμένων ορισμών και αξιωμάτων. Αν ναι, τότε είναι μαθηματικό

ερώτημα: αν όχι, τότε είναι φιλοσοφικό ερώτημα. Με απλά λόγια, ο Karlan αποφεύγει να ορίσει τι είναι φιλοσοφία και αντ' αυτού ορίζει τι είναι ένα φιλοσοφικό ερώτημα. Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τον ορισμό ως εξής: «Ένα φιλοσοφικό ερώτημα είναι αυτό που δεν δύναται να απαντηθεί με παρατήρηση και πείραμα, ούτε με προκαθορισμένους ορισμούς και αξιώματα...» Συνεχίζει την άτυπη αυτή προσπάθεια ορισμού και υποστηρίζει ότι «ένα φιλοσοφικό ερώτημα δύναται να απαντηθεί με επιχειρήματα ή έλλογους συλλογισμούς». Θα μπορούσε κάποιος να εγείρει ενστάσεις σε αυτόν τον ορισμό που δίνει ο Karlan για τα φιλοσοφικά ερωτήματα, αλλά κάτι τέτοιο ξεφεύγει από τους στόχους του παρόντος βιβλίου. Από την άλλη, ο τρόπος που προσεγγίζει τα φιλοσοφικά ερωτήματα μας δίνει τη δυνατότητα να προχωρήσουμε τους στοχασμούς μας για τη φιλοσοφία εστιάζοντας όχι στο τι είναι αλλά στο πώς ασκείται.

1.12. Πώς σκέφτεται ένας φιλόσοφος για να απαντήσει ένα φιλοσοφικό ερώτημα

Ξεκινήσαμε από το γεγονός ότι η φιλοσοφία θέτει ερωτήματα που δεν μπορούν να απαντηθούν με παρατήρηση και πείραμα ούτε με μαθηματικές συναγωγές, αλλά με επιχειρήματα. Τι είναι όμως το επιχείρημα; Ένα επιχείρημα εμπεριέχει έναν ισχυρισμό που τον αποκαλούμε συμπέρασμα και στοιχεία για την υποστήριξη του ισχυρισμού αυτού. Σκοπός του είναι να παράσχει μια βάση για να πιστέψει κανείς ότι το συμπέρασμα είναι αληθινό. Το επιχείρημα απαντά στο ερώτημα: «Πώς το ξέρεις;» Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αντιδιασταλεί το επιχείρημα από την εξήγηση. Μια εξήγηση παρουσιάζει την αιτία κάποιου γεγονότος που αντιπροσωπεύεται από το συμπέρασμα. Σκοπός της είναι να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πώς ή γιατί συμβαίνει αυτό το γεγονός. Μια εξήγηση απαντά στο ερώτημα «Γιατί είναι έτσι;» και συνιστά ένα αίτημα για μια αιτία. Το επιχείρημα έχει συμπέρασμα και στοιχεία που το

υποστηρίζουν, ενώ η εξήγηση έχει γεγονότα και αιτίες. Ας δούμε ένα σχετικό παράδειγμα: (Α) Ο Γιάννης μάλλον ξέχασε το ραντεβού μας. Έχει αργήσει μία ώρα. (Β) Ο Γιάννης καθυστέρησε μία ώρα στο ραντεβού γιατί το είχε ξεχάσει. Το (Α) είναι ένα επιχείρημα που ισχυρίζεται κάτι [ο Γιάννης ξέχασε] παρέχοντας ως στοιχείο υποστήριξης του ισχυρισμού ότι «άργησε μία ώρα». Από την άλλη μεριά το (Β) είναι εξήγηση προτείνοντας μια αιτία [γιατί ξέχασε το ραντεβού] του γεγονότος [της καθυστέρησης]. Αυτό που έχει σημασία είναι να γίνει κατανοητό ότι το επιχείρημα αποτελεί μια κεντρική έννοια για τη φιλοσοφία¹¹. Οι φιλόσοφοι βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε επιχειρήματα και δεν είναι τυχαίο ότι τα επιχειρήματα και η επιχειρηματολογία είναι αντικείμενο προβληματισμού από τη γένεση της φιλοσοφίας.

Τα επιχειρήματα διακρίνονται σε παραγωγικά¹², επαγωγικά¹³, απαγωγικά¹⁴, αναλογικά¹⁵ και λογικές πλάνες¹⁶. Αποτελούν βασικά εργαλεία στη φαρέτρα των φιλοσόφων. Δεν είναι όμως τα μοναδικά εργαλεία. Πολλές φορές οι φιλόσοφοι θέλουν να υποστηρίξουν ότι κάτι που υποστηρίζει κάποιος άλλος δεν ισχύει. Στην περίπτωση αυτή ο φιλόσοφος είναι πιθανόν να προσπαθήσει να αξιολογήσει το επιχείρημα στο οποίο αντιτίθεται. Υπάρχουν διά-

11. Βλ. Catarina Dutilh Novaes, "Argument and Argumentation", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (επιμ.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/argument/>

12. Ένα παραγωγικό (deductive) επιχείρημα είναι ένας συλλογισμός με δύο ή περισσότερες προκείμενες και ένα συμπέρασμα, όπου αν οι προκείμενες είναι αληθείς, τότε το συμπέρασμα πρέπει επίσης να είναι αληθές.

13. Τα επαγωγικά (inductive) επιχειρήματα είναι επιχειρήματα όπου οι παρατηρήσεις σχετικά με παρελθοντικές περιπτώσεις και κανονικότητες οδηγούν σε συμπεράσματα σχετικά με μελλοντικές περιπτώσεις και γενικές αρχές.

14. Ένα απαγωγικό (abductive) επιχείρημα είναι εκείνο στο οποίο, από την παρατήρηση μερικών σχετικών γεγονότων, εξάγεται ένα συμπέρασμα σχετικά με το τι θα μπορούσε ενδεχομένως να εξηγήσει την εμφάνιση αυτών των γεγονότων.

15. Τα αναλογικά (analogy) επιχειρήματα βασίζονται στην ιδέα ότι, αν δύο πράγματα είναι παρόμοια, αυτό που ισχύει για το ένα από αυτά είναι πιθανό να ισχύει και για το άλλο.

16. Ένας από τους εκτενέστερα μελετημένους τύπους επιχειρημάτων ανά τους αιώνες είναι τα επιχειρήματα που φαίνονται καλά αλλά δεν είναι, γνωστά και ως λογικές πλάνες (fallacies).

φορα εργαλεία αξιολόγησης των επιχειρημάτων, όπως αν ένα τέτοιο επιχείρημα είναι έγκυρο¹⁷ και ορθό¹⁸ ή αν είναι ισχυρό¹⁹ και πειστικό²⁰ ή αν στο συνολικό σκεπτικό υπάρχουν αυτοαναιρούμενα επιχειρήματα²¹ ή κατηγορικά σφάλματα²². Μια άλλη επιλογή που έχει είναι να εντοπίσει ένα αντιπαράδειγμα²³ ή να διατυπώσει ευθέως ένα αντεπιχείρημα ή να χρησιμοποιήσει μια αντλία ενόρασης²⁴ και πολλά άλλα²⁵.

1.13. Επιχειρήματα στην πράξη

Σε κάθε περίπτωση εκείνο που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι στη φιλοσοφία επιχειρηματολογούμε σχετικά με μία ή περισσότερες θέσεις. Συνήθως, μια φιλοσοφική έρευνα κάνει ένα από τα ακόλουθα πράγματα: α) δηλώνει και υπερασπίζεται μια θέση, παρέχοντας

17. Στη λογική, και συγκεκριμένα στον παραγωγικό συλλογισμό, ένα επιχείρημα είναι έγκυρο (valid) εάν και μόνο εάν έχει μια μορφή που καθιστά αδύνατο να είναι αληθείς οι προκειμένες του και ωστόσο το συμπέρασμα να είναι ψευδές.

18. Στη λογική, και συγκεκριμένα στον παραγωγικό συλλογισμό, ένα επιχείρημα είναι ορθό (sound) όταν είναι έγκυρο και οι προκειμένες του αληθείς.

19. Σε ένα ισχυρό (strong) επαγωγικό επιχείρημα, αν οι προκειμένες είναι αληθείς, είναι εξαιρετικά απίθανο το συμπέρασμα να είναι ψευδές.

20. Ένα πειστικό επιχείρημα είναι ισχυρό και οι προκειμένες είναι αληθείς.

21. Ένα επιχείρημα αυτοαναίρεσης είναι ένας ισχυρισμός που υπονομεύει τον εαυτό του.

22. Κατηγορικό σφάλμα έχουμε όταν πράγματα που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κατηγορία παρουσιάζονται να ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία ή, εναλλακτικά, όταν μια ιδιότητα αποδίδεται σε ένα πράγμα που δεν θα μπορούσε να έχει αυτή την ιδιότητα.

23. Στη φιλοσοφία, τα αντιπαράδειγμα χρησιμοποιούνται συνήθως για να υποστηρίξουν ότι μια συγκεκριμένη φιλοσοφική θέση είναι εσφαλμένη, δείχνοντας ότι δεν ισχύει σε ορισμένες περιπτώσεις.

24. Μια δημοφιλής στρατηγική στη φιλοσοφία είναι η κατασκευή ενός συγκεκριμένου είδους νοητικού πειράματος ή μιας φανταστικής ιστορίας που είναι έτσι σχεδιασμένα ώστε να εστιάζουν την προσοχή του αναγνώστη στα «σημαντικά» χαρακτηριστικά και να τον απομακρύνουν από το να επικεντρώνεται σε δυσνόητες λεπτομέρειες. Η αλληγορία του Σπληαίου του Πλάτωνα είναι μια τέτοια αντλία ενόρασης.

25. Ένα από τα καλύτερα βιβλία που έχει γραφτεί για τα διάφορα εργαλεία σκέψης της φιλοσοφίας είναι και αυτό του Daniel Dennett (2013). *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking*. New York: W. V. Norton and Company.

πειστικούς λόγους για την υποστήριξή της, β) ασκεί κριτική σε μια δήλωση θέσης αποδεικνύοντας ότι τα επιχειρήματα υπέρ της δεν είναι πειστικά, γ) υπερασπίζεται μια θέση δείχνοντας ότι τα επιχειρήματα εναντίον της δεν είναι πειστικά και δ) αντιπαραθέτει διάφορες απόψεις για ένα συγκεκριμένο θέμα και επιχειρηματολογεί υπέρ μιας άποψης έναντι της άλλης. Το καλύτερο όμως που μπορούμε να κάνουμε για να γίνει κατανοητός ο τρόπος που φιλοσοφούμε είναι να παρουσιάσουμε ένα μέρος ενός φιλοσοφικού άρθρου και να δούμε *εν τοις πράγμασι* όλα τα παραπάνω. Θα αναλύσουμε λοιπόν κάποια αποσπάσματα από το άρθρο των Jim Parry και Tomáš Skála με τίτλο «David Best on rhythm in movement (David Best περί του ρυθμού στην κίνηση)»²⁶.

Ο David Best ήταν καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Swansea της Ουαλίας. Ήταν διακεκριμένος συγγραφέας στη φιλοσοφία των τεχνών και πολύ γνωστός για το έργο του στις παραστατικές τέχνες, ιδίως στον χορό. Το άρθρο των Parry και Skála επικεντρώνεται σε ένα κεφάλαιο από το βιβλίο του Best με τίτλο *Philosophy and Human Movement/Φιλοσοφία και Ανθρώπινη Κίνηση*, το οποίο είχε εκδοθεί το 1978²⁷. Σε αυτό το βιβλίο ο Best ασκούσε κριτική στις υπάρχουσες την εποχή εκείνη απόψεις για την ανθρώπινη κίνηση από θεωρητικούς του χορού και της ανθρώπινης κίνησης όπως ο Rudolf Laban²⁸, ο Michael Argyle²⁹ και η Eleanor Metheny³⁰. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, που είχε τον

---

26. Βλ. J. Parry & T. Skála (2012). David Best on rhythm in movement. *Acta Universitatis Carolinae: Kinaethropologica*, 48(2), 102–110.

27. Βλ. D. Best (1978). *Philosophy and Human Movement*. London: George Allen & Unwin.

28. Ο Rudolf von Laban (1879-1958), γνωστός και ως Rudolf Laban, ήταν χορευτής, χορογράφος και θεωρητικός του χορού. Θεωρείται «ιδρυτής του εξπρεσιονιστικού χορού» και πρωτοπόρος του σύγχρονου χορού. Βλ. Rudolf von Laban. Στο Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_von_Laban

29. Ο Michael Argyle (1925-2002) ήταν ένας από τους πιο γνωστούς Άγγλους κοινωνικούς ψυχολόγους του εικοστού αιώνα.

30. Η Eleanor Metheny (1908-1982) ήταν καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, όπου διδασκε Σωματική Αγωγή. Βλ. Mary Leigh & Ginny Studer (1983). Eleanor Metheny. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 54(7), 74-77. DOI: 10.1080/07303084.1983.10630510

τίτλο «On rhythm in movement (Περί του ρυθμού στην κίνηση)», επιχειρηματολογούσε ενάντια στη θέση ότι όλες οι ανθρώπινες κινήσεις έχουν ρυθμό. Στο πλαίσιο αυτής της θέσης ο Best υποστήριζε ότι πολλές από τις κινήσεις που κάνουν οι αθλητές δεν έχουν ρυθμό. Οι Parry και Skála, παρότι αποδέχονται τη βασική θέση του Best, όπως οι ίδιοι αναφέρουν, επιθυμούν να την αναθεωρήσουν και να την επεκτείνουν. Με δικά τους λόγια διαβάζουμε στην περίληψη:

Αυτό το δοκίμιο επιχειρεί να επεκτείνει και να ασκήσει κριτική στην έννοια του «Ρυθμού στην Κίνηση», που αποτελεί και τον τίτλο ενός κεφαλαίου στο βιβλίο του *Philosophy and Human Movement* [Φιλοσοφία και Ανθρώπινη Κίνηση]. Ο Best ισχυρίζεται πως οι μελετητές της ανθρώπινης κίνησης έχουν μπερδευτεί με την έννοια του ρυθμού, και έτσι διερευνούμε ορισμένες από τις θέσεις που διατυπώνει. Επίσης υποστηρίζουμε τα ακόλουθα τέσσερα συμπεράσματα. Η θέση «Ρυθμός υπάρχει σε κάθε Κίνηση» είναι λανθασμένη. Οι κοσμικοί ρυθμοί και οι σωματικοί ρυθμοί είναι άσχετοι με τη μελέτη μας του Ρυθμού στην Κίνηση. Μια χρήσιμη έννοια του ρυθμού είναι αυτή του Επαναλαμβανόμενου Μοτίβου (ειδικά όπως την αναθεωρήσαμε και την επεκτείναμε). Και μια άλλη χρήσιμη έννοια του ρυθμού, που δεν έχει ακόμη διερευνηθεί πλήρως, είναι αυτή της Ενότητας και της Αρμονίας. (σελ. 102)

Εμείς θα επικεντρωθούμε στο πρώτο μέρος του άρθρου, όπου οι συγγραφείς αναπαράγουν απλώς την επιχειρηματολογία του Best. Στο δεύτερο μέρος αναπτύσσουν τις δικές τους θέσεις εισάγοντας κάποιες νέες έννοιες, εντούτοις δεν θα τις παρουσιάσουμε γιατί στόχος μας δεν είναι η πλήρης ανάλυση του άρθρου αλλά το να δειχθεί ο τρόπος που οι φιλόσοφοι επιχειρηματολογούν. Ας δούμε λοιπόν μερικά από τα επιχειρήματα του Best όπως παρουσιάζονται από τους Parry και Skála.

Όσοι πρeσβεύουν ότι υπάρχει ρυθμός σε κάθε κίνηση στηρίζονται κυρίως σε δύο επιχειρήματα. Πρώτον, υποστηρίζουν ότι κάθε κίνηση πρέπει (ή θα έπρεπε) να είναι ρυθμική, επειδή ολόκληρο το σύμπαν βασίζεται στον ρυθμό. Δεύτερον, υποστηρίζουν ότι βασικές λειτουργίες του ανθρώπινου σώματος έχουν ρυθμό. Η καρδιά

χτυπάει, οι πνεύμονες αναπνέουν ρυθμικά και ολόκληρο το σώμα μας ανταποκρίνεται σε κιρκάδιους ρυθμούς (ένας ημερήσιος κύκλος βιοχημικών, φυσιολογικών ή συμπεριφορικών διεργασιών). Αυτό υποδηλώνει ότι όλοι μας βρισκόμαστε σε μια συνεχή κατάσταση ρυθμικής κίνησης.

Ο Best ξεκινάει την κριτική από το γεγονός ότι αυτοί που υποστηρίζουν ότι υπάρχει ρυθμός σε κάθε ανθρώπινη κίνηση δεν δίνουν έναν ορισμό του *ρυθμού*. Ο Best δεν μένει μόνο στην έλλειψη του ορισμού του *ρυθμού*. Προτείνει, υπό μορφή επιχειρήματος, ότι το κύριο χαρακτηριστικό του ρυθμού είναι ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο κάποιου είδους. Αν δεχθούμε αυτόν τον ορισμό του ρυθμού, μας καλεί να σκεφτούμε αν όλες οι ανθρώπινες κινήσεις έχουν ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο κάποιου είδους. Το περπάτημα, για παράδειγμα, έχει συχνά κάποιο ρυθμικό μοτίβο, αλλά το να σηκώσω το χέρι μου δεν έχει κατ' ανάγκη ένα ρυθμικό μοτίβο. Αν όμως κάποιες κινήσεις έχουν ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο ενώ κάποιες άλλες όχι, τότε κάποιες κινήσεις έχουν ρυθμό και κάποιες δεν έχουν. Στη βάση αυτή συνάγεται ότι δεν υπάρχει ρυθμός σε κάθε ανθρώπινη κίνηση.

Το επόμενο επιχειρήμα του Best ενάντια στη θέση ότι υπάρχει ρυθμός σε κάθε ανθρώπινη κίνηση είναι το εξής: Αν όλος ο κόσμος ήταν μπλε, δεν θα χρειαζόμασταν τη λέξη «μπλε», αφού δεν θα υπήρχαν μη μπλε πράγματα για να τα αναγνωρίσουμε σε αντιδιαστολή. Κατ' αναλογία, αν όλες οι κινήσεις ήταν ρυθμικές, δεν θα χρειαζόμασταν τη λέξη «ρυθμός», αφού δεν θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε τις μη ρυθμικές. Σε ό,τι αφορά τον *Ρυθμό στον οποίο βασίζεται το Σύμπαν*, αυτός αποτελεί μια πλειάδα μοτίβων κίνησης που παρατηρούμε σε διάφορα στοιχεία του σύμπαντος, από τα υποατομικά σωματίδια έως τα άστρα. Είναι αυτός ο *ρυθμός του σύμπαντος* ίδιος με τον *Ρυθμό στην Ανθρώπινη Κίνηση*; Αν θεωρήσουμε ότι είναι ίδια πράγματα, τότε τα νεκρά σώματα των ζώων κινούνται επειδή τα υποατομικά σωματίδια από τα οποία είναι φτιαγμένα τα σώματά τους εξακολουθούν να πάλλονται! Προφανώς κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υποστηριχθεί πειστικά. Και δεν μπορεί γιατί πρόκειται για δύο διαφορετικής κατηγορίας χαρα-

κτηριστικά. Το ίδιο ισχύει και για τον *σωματικό ρυθμό*. Δηλαδή ο *Σωματικός Ρυθμός* και ο *Ρυθμός στην Ανθρώπινη Κίνηση* δεν ταυτίζονται. Μας αρκεί αυτή η επιχειρηματολογία για να πάρουμε μια γέυση του πώς ασκείται το *φιλοσοφείν*.

Μερικές καταληκτικές επισημάνσεις είναι χρήσιμες στο σημείο αυτό. Η φιλοσοφία δεν μοιάζει με την επιστήμη, η οποία ξεκινάει από ένα ερώτημα ή πρόβλημα και, αφού αξιοποιήσει κάποιες μεθόδους για να συλλέξει και να αναλύσει τα εμπειρικά δεδομένα, καταλήγει σε ένα συμπέρασμα. Στη φιλοσοφία, μοιάζει σαν το συμπέρασμα να προηγείται όλων των άλλων, έχοντας τη μορφή θέσης. Το *φιλοσοφείν* μοιάζει με το *οδηγείν*. Εάν ένας οδηγός δεν γνωρίζει τον προορισμό του (θέση), δεν θα ξέρει πού να πάει (συλλογισμοί).

Το άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι στη φιλοσοφία δεν συλλέγουμε δεδομένα από την εμπειρική πραγματικότητα. Αυτό δεν σημαίνει ότι όσα ισχυρίζεται ένας φιλόσοφος είναι εκτός εμπειρικής πραγματικότητας. Τουναντίον. Όταν ο Best μας καλεί να σκεφτούμε αν όλες οι ανθρώπινες κινήσεις έχουν ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο κάποιου είδους, δεν αναφέρεται σε κάτι που είναι εκτός εμπειρικής πραγματικότητας. Δεν μας καλεί να αναπτύξουμε ένα εργαλείο παρατήρησης και να μελετήσουμε διάφορες ανθρώπινες κινήσεις. Μας καλεί να στοχαστούμε με βάση τα όσα γνωρίζουμε και από την εμπειρική μας πραγματικότητα αξιοποιώντας διάφορους τρόπους, που τους ονομάσαμε εργαλεία σκέψης. Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιαστούν και θα συζητηθούν πολλά τέτοια εργαλεία σκέψης εφαρμοζόμενα σε θέματα με τα οποία ασχολείται η φιλοσοφία του Αθλητισμού.

Τέλος, δεν θα πρέπει να γίνει η εξής παρανόηση: Στη φιλοσοφία δικαιολογούνται θέσεις μέσω επιχειρημάτων, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η τυπική λογική και η ανάλυση των επιχειρημάτων είναι ο πυρήνας όλων των φιλοσοφικών μεθόδων. Υπάρχουν πάρα πολλές μέθοδοι φιλοσοφικού στοχασμού. Για παράδειγμα, στην κλασική φιλοσοφία υπάρχει η διαλεκτική μέθοδος, που είναι μια μορφή συλλογισμού η οποία βασίζεται σε παράθεση επιχειρημάτων και αντιεπιχειρημάτων, υποστηρίζοντας προτάσεις (θέσεις) και αντιπροτάσεις (αντιθέσεις). Το αποτέλεσμα είναι ή η διάψευση μιας σχετικής